

De fattiges kirke og norsk misjon

NILS SØRBØ

Misjon møter overlevelsesstrategi

Evangeliet og konteksten

Å tolke og formidle evangeliet i ny kontekst kan gjøre det nødvendig å finne ord og velge framgangsmåte som er annerledes enn tilvant. Å følge evangeliet inn i en annen kontekst kan være en prosess med smerte og vekst. Kanskje mister en noe av seg selv, samtidig som en finner en ny og mer solid troens identitet. En ny kultur å forholde seg til innebærer både muligheter og begrensninger. Det kan gi ny forståelse og føre til større verdsetting av sider ved kristen tro og praksis som ellers ville ha en perifer plass. Nyanser som en ellers ikke har lagt vekt på, kan komme tydeligere fram.¹

I noen år hadde jeg anledning til å bo og drive misjon og menighetsbyggende arbeid blant mennesker med vanskelig sosial og økonomisk livssituasjon. De brukte en stor del av sine ressurser for å overleve og mestre livet på kort sikt. En som har strevet med å overleve som hovedproblem, kan komme til å legge vekt på andre sider av evangeliet enn den som har det trygt og godt. Ikke alle våre trosspørsmål blir like påtrengende. Hva som regnes som det viktigste blir kanskje annerledes enn forventet.

En omstendighet som karakteriserte situasjonen, kom til uttrykk i en metafor som folk brukte: «Å ha kniven og osten». Den som har hånd om både kniv og ost, kan selv bestemme om han vil dele med andre, hvem han vil dele med og hvor mye han eventuelt gir fra seg. Det er en regel som gjelder på alle områder i samfunnet, fra grasrot og opp til høyeste politiske plan. Samarbeid med en som har kniv og ost har sine klare betingelser.

Metaforen har relevans for misjonsarbeidet. Misjon omfatter investering av diverse ressurser. Dermed er misjonens egne betingelser gitt. Misjonen kan sette standard når det gjelder form og innhold for budskap,

organisasjon og prioriteringer i arbeidet. Mottakerens innflytelse øker etterhvert og forutsetter mer eller mindre klart uttalt identifisering med utsenders målsettinger og verdier. Misjonen får det som den vil, enten den er klar over det eller ikke. Har ikke misjonen både kniven og osten?

I misjonsarbeidet har en syn for resultater. Det kommer fram i årbøker og rapporter som handler om personale, prosjekter, oppslutning, medlemstall og økonomi. Vil utsender og mottaker beskrive resultatene på samme måte? Når vises det til resultat orientert ut fra mottakerne og deres innvirkning på utsender?

I sammenheng med markeringen av at det er 500 år siden Columbus kom til Latin-Amerika er det gitt en anledning til å se nærmere på historien der misjon, undertrykkelse og fattigdom kan nevnes sammen. Det må være rett å reflektere over følgene av egen praksis i dette perspektivet. Jeg vil forsøke å bidra til dette ved å ta fram noen egne observasjoner.

Historien om den lutherske menigheten i Ceilândia

Som misjonsprest utsendt av Det Norske Misjonsselskap var jeg ansatt som prest i Den Evangeliske Kirke av Luthersk Bekjennelse i Brasil (IECLB).² Fra 1983 til 1988 fikk jeg anledning til å arbeide på et for kirken nytt område, der utgangspunktet var miljøet omkring et daghjem og ikke en kjerne av medlemmer slik det var vanlig. Stedet ble kalt Ceilândia og ligger omlag tre mil fra hovedstaden.³

I 1971 ble de første flyttet fra slummen nær hovedstaden til dette området. Over 100.000 mennesker ble transportert dit i løpet av noen måneder. Hver familie fikk sin tomt på 250 m². En tankbil med vann passerte et par ganger i uken. Ellers måtte folk for det meste ordne opp selv.⁴

I dag bor det omlag 800.000 mennesker i byen og den vokser fortsatt. Ceilândia har etter hvert blitt forholdsvis velregulert og har det mest nødvendige av infrastruktur. De fleste som bor der, reiser til nabobyen Taguatinga eller inn til Brasilia for å få arbeid.

IECLB's daghjem kom i drift få år etter de første beboerne flyttet til Ceilândia. Siden har det vokst til et stort kompleks med 350 barn innskrevet. Nærmest ved en ubetenksomhet ble noen av barna døpt, og menigheten i Brasilia fikk ansvar ut over det å ta seg av fattige barn. I 1979 startet misjonsarbeid i tilknytning til daghjemmet. I 1984 fikk menigheten egne lokaler, og fra 1986 har den vært administrativt selvstendig. I 1988 hadde menigheten et hundretalls medlemmer. Menigheten disponerer i dag lokaler på tre forskjellige steder i Ceilândia.

De første som sluttet seg til menigheten, kom gjennom kontakt med daghjemmet. Senere rekrutterte medlemmene selv nye: naboer, arbeidskamerater, venner og slektninger. Enslige mødre og unge utgjorde en stor andel. Kvinnene deltok først i kvinnegrupper og de unge gikk veien gjennom søndagsskole og ungdomsarbeid. Med få unntak var medlemmene fattige. Noen hadde fast arbeid og egen bolig. Et mindretall var analfabeter, men få hadde fullført grunnskole. Mange deltok uten å la seg registrere som medlemmer. Hele tiden holdt vi katekumenkurs for dem som ønsket å delta og eventuelt bli medlemmer. Av de som ble med, var de fleste tidligere døpt, men få hadde vært aktivt med i noe kirkesamfunn tidligere.

De fattiges virkelighet

Å leve fra hånd til munn, slik en stor del av befolkningen i Ceilândia gjorde, var en stor påkjenning. Uten fast arbeid, permanent bosted eller økonomisk sikkerhet, ble det stadige forandringer og krevende omstillinger.

Det store flertall var ufaglærte arbeidere. De hyppige svingningene i økonomiske konjunkturer ga straks utslag i arbeid eller ledighet.⁵ Faktisk var det flest kvinner som hadde en noenlunde stabil arbeidssituasjon som hushjelper i hovedstaden. Til gjengjeld var de underbetalte og bare unntaksvis lovmessig registrerte.

Inflasjonen, av og til over 20% pr. måned, førte det til rask reduksjon av kjøpekraft. Pengene ble brukt så fort som mulig til innkjøp av det aller nødvendigeste, eventuelt til bruksgjenstander som lett kunne omsettes hvis det ble nødvendig. Det var små reserver å gå på, og på kort tid kunne store deler av byen få problemer med å skaffe ris og bønner.

Den usikre økonomiske situasjonen førte til stor bevegelse i samfunnet. Den som ikke maktet å betale avdrag på egen tomt eller husleie, måtte flytte videre, til dårligere husvære, eller til fjernere bydeler. Dette gikk særlig ut over barna, som ofte måtte slutte på skolen og dermed mistet de skoleplass i tillegg til å miste venner i nærmiljøet.

I prinsippet hadde alle barn rett til skolegang. Selv om klasserommene ble stuert fulle med opp til femti elever, ble det ikke plass til alle. Mange ble hindret i å gå på skole fordi foreldrene ikke var i stand til å kjøpe skolebøker og uniform. Årsprøvene ga høy strykprosent fra første klasse. En stor andel ga opp etter å ha forsert få klasstrinn.⁶ Med et slikt utgangspunkt var adgangen til arbeidsmarkedet vanskelig og veien til det harde gatelivet var kort.

Helsetjenesten var mangelfull. Det gikk ti år før byen fikk sitt første hospital, og kapasiteten var langt under det folketallet skulle tilsi. Om

noen ble syke, var det en hard kamp for å komme til behandling. Som regel var det nødvendig å stå i kø, hele eller halve natten. Etter en summarisk behandling hendte det at pasienten fikk resept på medisiner som ikke lenger fantes i depotet på helsestasjonen. Å handle på apoteket var en dyr fornøyelse.

Barnedødeligheten var høy. I overgangen mellom regn- og tørketid var små barn svært utsatt og kombinasjonen av underernæring og diaré gjorde at det tok slutt på kort tid.⁷ Ceilândia var et farlig sted å bo. Det var daglig kost i lokalradioens morgensending å høre om drap, ran, overfall og vold på forskjellige kanter av byen. Ingen gikk trygt ute om kvelden, selv om det bedret seg noe etterhvert, med gatebelysning og politipatruljer. Den som bare har en glissen plankevegg å skjule seg bak, kunne når som helst på døgnet bli utsatt for overgrep.⁸

For mange var alle dagene fulle av angst. Det var ikke med lett hjerte en mor forlot brakken grytidlig om morgenen og overlot ansvaret for de minste til eldstemann som kanskje bare var 10–12 år. Mye går galt når små barn skal styre huset, koke ris, passe småsøsken, og helst gå på skole.

De aller fleste innbyggerne hadde forlatt slekt og venner mens de var unge. Sjelden eller aldri besøkte de hjemstedet. I beste fall hadde de kontakt med søsken, i samme vanskelige situasjon. Storfamilien som ellers kunne gi støtte, manglet.⁹ Stadige flytting, skifte av arbeid, og den psykiske påkjenningen av all usikkerheten var til sammen sterke krefter til å splitte familier. Å gifte seg var dessuten et komplisert foretagende som forutsatte at folk hadde attester og kunne betale for tjenestene. Det enkleste var å flytte sammen – og ofte fra hverandre etter kort tid.

I et land der idealet var at mannen arbeidet og ektefellen var hjemme og tok seg av hus og barn, gikk det hardt ut over mannens selvfølelse når han ikke var i stand til å forsørge familien. Altfor ofte ble dette koblet med alkoholmisbruk og vold.

I en så usikker situasjon oppstod det mange forskjellige nettverk for å trygge tilværelsen. Viktigst var nabolaget og arbeidskameratene. Det ga et minimum av beskyttelse og samhold. Baren på hjørnet var samlingssted, nyhetssentral, arbeidskontor og for mange det eneste fritidstilbudet. Billig sukkerrørsbrennevin gjorde det mulig med stort alkoholforbruk, selv om økonomien var aldri så dårlig.

Omgitt av usikkerhet, med kort perspektiv på livet, var det nødvendig å leve mens en kunne. Det skulle ikke mye til før det var noe å feire: fødselsdag, eller andre merkedager, eller noen ekstra penger som var utbetalt. Med noe drikkevarer, litt å spise, musikk fra en kassettspiller var festen snart i gang. Ofte var dørene åpne for den som kom forbi, for

naboer, og alle som ville delta. Det var om å gjøre å ta ut alt på kort sikt, leve livet her og nå. Livet består av mange tunge dager, og de få karnevalsdagene går så fort.

Til fattiges virkelighet hørte spesielle holdninger, verdier og etiske kvaliteter: Utholdenhet i arbeid år etter år, underbetalt og uten ferie. Tålmodighet under vedvarende trakassering, ydmykelser, urettferdigheter av alle slag. Eller grenseløs lojalitet mot venner, velgjørere eller arbeidsgiver. Det handlet om solidaritet: å dele materielle goder til siste riskorn, dele bolig med en venn eller en familie, åpne huset for foreldre-løse barn, selv om barneflokkene er aldri så stor.¹⁰

Verdensbilde, verdier, prinsipper og mål i livet ble preget av virkeligheten folk levde i. TV, med såpeopera og reklame, skapte drømmer og styrte oppmerksomheten. Nye generasjoner kjente livet fra TV og fra gata og vokste opp uten å kjenne tradisjoner og det enkle livet på landsbygda som var foreldrenes referanse.

Folk som levde med høy risiko, kunne håndtere kriser og sorg med stor erfaring. Tap og sorg ble inkorporert i en livsfilosofi i samsvar med livsbetingelsene. De deltok i andres sorgopplevelse siden de var små og visste endel når de selv ble utsatt for det. «Livet må gå videre,» ble det sagt. Sorgen over et tap gikk opp i en større helhet av ydmykelser og dramatiske opplevelser.

For å få rom for tilværelsens dimensjoner og kompleksitet var et religiøst språk tjenlig. Massemedia bidro til at religiøse referanser ble felles for store deler av befolkningen. Det religiøse var altså ikke henvist til noe eget område. Tro og livssyn kom til uttrykk gjennom variert atferd og bruk av forskjellige virkemidler. Folkereligiøsiteten øste av mange kilder. Mellom forskjellige religioner var det ingen klare grenser. Det skjedde en stadig og gjensidig påvirkning. Det var praktisk, bekvemmelig og for mange nødvendig å bevege seg fritt over grensene og skifte alt etter som behovet varierte.

Kirken følger mennesker fra fødsel til død og er med ved viktige begivenheter, i sorg og glede. Afro-brasiliansk religion har en mengde ritualer for å forholde seg til de krefter som virker på et menneske, truende eller livgivende.¹¹ Mediereligiøsitetens kontakt med avdøde, og forestillinger om en ånde verden som er et slags speilbilde av virkeligheten opphever grensene mellom liv og død.¹² Gjennom TV forkynnes evangeliet sammen med reklame for alle typer produkter og synsinntrykk som opphøyer middelklassens idealer for lykke og velstand.

Overlevelsestrategi

Det var nødvendig å tilpasse seg stadig nye betingelser for å overleve. Strategi for fattige består i å improvisere og anvende tilgjengelige ressurser på nye måter etterhvert som problemene oppstår.¹³ Det var nødvendig å tenke rasjonelt, intuitivt og økologisk for å kunne benytte de til enhver tid knapt tilmålte ressurser og muligheter. Det må høyt utviklet fattigdomsteknologi og -kompetanse til for å overleve under de mest håpløse og umulige betingelser.

Når det ikke er mulighet til å gå til lege, finnes det andre muligheter. Kloke koner bygger på gammel tradisjon og nedarvede kunnskaper. De vet å lese besvergelser og bruke urtemedisiner og kan hjelpe med mange plager på en rimelig og effektiv måte.

I en utrygg livssituasjon er det viktig å alliere seg med alle gode – og eventuelt onde – krefter for å mestre tilværelsen. Også religion var et middel i overlevelsestrategien. Til pinsevennenes helbredelsesmøter kom folk med sine plager. Afro-brasilianske religioner gjorde «arbeid» for dem som hadde problemer. Ånder fra avdøde steg ned og ga råd. Lege-ånder kunne foreskrive behandling for hvilken som helst plage. Ånder fra politikere hjalp til med å skaffe arbeid, ordnet opp i konflikter. Om nødvendig fantes det også ånder som stod til tjeneste for å knekke fiender.¹⁴

Det forplikter å gå til en spåkone, oppsøke et spiritistsenter eller for den saks skyld overgi seg til pinsevennene. Men den som er fattig har ikke mange valgmuligheter og kan ikke være kravstor.¹⁵

På mange områder i samfunnet fungerte fenomenet klientisme som en arv fra landsbygda og Nordøst-Brasil. Det var lett å få øye på når det er valg. Den enkelte kandidats økonomi og allierte, ikke ideologi eller partitilhørighet, avgjorde mulighetene til et offentlig verv og sikre biinntekter. Hele statsapparatet, fra ministre til folkeskolelærere ble mobilisert for å garantere utfallet. Skolebygg ble raskt oppført og innviet, veier ble asfaltert, private institusjoner fikk tomter og gaver fra det offentlige. En mengde nye offentlige stillinger ble opprettet og besatt. Alle kunne få noe, i det minste et lass byggematerialer. Den som mottok tørrmelk, sko eller kanskje fikk løfte om en jobb, følte lojalitet mot sin velgjører og så seg forpliktet til å stemme deretter. Når det er snakk om å overleve, kan melk eller sko bli viktigere enn prinsipper.

De fattiges menighet

Identitet og målsetting

Hvorfor oppsøkte folk menigheten? Noen kom for å få mat, eller fordi de håpet på arbeid. Andre var ensomme og manglet venner. Noen kom fra rastløs leting etter et sted der de fant mening og trygghet. De fleste hadde møtt noen av kirkens medlemmer og erfart noe positivt. Kanskje ble tilliten bekreftet slik at de fortsatte og ble der.

Menigheten fikk sitt særpreg ut fra mangeartede sosiale, kulturelle, religiøse og etniske betingelser. I luthersk sammenheng i Brasil var menigheten spesiell.¹⁶ I samsvar med den frihet lokalmenigheten har i IECLB, så vi det som en utfordring å ta hensyn til den spesielle konteksten i alle menighetens aktiviteter og ytringer. Vi forsøkte å la denne bevisstheten komme til uttrykk i forkynnelse, liturgi, sang, arbeid med aldersgrupper og valg av emner for menighetens felles engasjement. Vi arbeidet med den målsetting at folk i Ceilândia skulle få høre evangeliet på egne betingelser. Den menigheten som ble til, skulle ikke tilhøre misjonen eller misjonærer fra middelklassen.

Å la omgivelsene, den sosiale situasjon, bestemme dagsorden var for menigheten uttrykk for vilje til å ta mennesker alvorlig. Det hadde signaleffekt i en sammenheng der folk var vant til å ikke bli respektert eller spurt.

Menigheten skulle være et fristed, et sted der folk ble tatt alvorlig og tatt vare på. Det skulle være et sted der fattigdomserfaring ble regnet som ressurs. Det fungerte et godt stykke på vei.¹⁷ Vi gjorde viktige erfaringer ved å arbeide med bevisstgjøring, sette ord på, skjerpe sansen for kristne verdier som alternativer til de verdiene som preget massemedia og propaganda. Vi arbeidet med en utopi om et annerledes liv og et rettferdig samfunn. Vi skapte håp. Det kom til uttrykk i liturgi, sanger, samtale.¹⁸

Menigheten var forholdsvis liten og oversiktlig og de fleste ble kjent med hverandre. Kirken, et vanlig hus som var ombygd, ble et treffsted sent og tidlig. Religiøst og sosialt fellesskap falt langt på vei sammen. På fridager og ved spesielle anledninger var menigheten samlet uten stramt program, med god tid og av og til med fellesmåltid der den enkelte bidro etter evne.

Det var menigheten som drev misjon og alle var ressurspersoner, hver på sin måte.¹⁹ Medlemmene bidro med sin erfaring, sine mange kontakter. De lærte meg de fine nyansene i språk og atferd. De kunne lese at det ikke var mat i huset og forstod når det foregikk mishandling. De viste takt og tone som gjør at en snakker om ting samtidig som begge er

klar over hva som er underforstått. De visste å velge rette ord for å formidle evangeliet med regional dialekt som innflyttere satte pris på å høre. Det manglet ikke frimodighet til å vitne og be, uforstyrret av høylytte fjernsynsapparater, ungeskrik og mange slags lukter.

Gjennom medlemmene var menigheten tilknyttet nettverket i lokalmiljøet. Når folk flyttet, holdt de som regel kontakt med menigheten. Der de kom, samlet de naboer og folk fra menigheten. Mens de voksne satt inne i huset, samlet en av oss barna fra gata et sted det var skygge, fortalte bibelhistorier og lærte dem sanger. Dermed var det klart for et nytt «prekensted».

Menigheten i Ceilândia var hele tiden annerledes i IECLB. Den levde i skyggen av menigheten i Brasilia og forholdet til det omtalte dag-hjemmet var til tider anstrengt.²⁰ Felles arrangementer med nabomenigheter var en slitsom foreteelse. På utallige måter ble folk fra Ceilândia minnet om klasseforskjellen.²¹

Ledelse og organisering

Folk tok ansvar fra begynnelsen og vi begynte tidlig å arbeide mot selvstendigjøring. Helt fra de første dagene ble det dannet en arbeidsgruppe. Hver uke var gruppen samlet til evaluering, planleggig og ledertrening. Menigheten bygde opp sin egen givertjeneste og tok en stor andel av utgiftene, sett i forhold til medlemmenes usikre inntekter. Da tiden kom for å registrere menigheten som selvstendig, var det godt forberedt. Det framsto dyktige ledere, og jeg opplevde inspirerende samarbeid. Samarbeidet bestod i at hver enkelt bidro med sin mangfoldige livserfaring, og som prest bidro jeg med teologisk bagasje og noen års erfaring fra IECLB sør i landet. Til sammen utfylte vi hverandre på en konstruktiv måte. I de aller fleste funksjoner kunne jeg som prest erstattes av menighetens egne ressurspersoner. Under mitt fravær var det selvsagt at folk fra menigheten tok ansvar slik at gudstjeneste og andre aktiviteter gikk sin gang.

Spesielt den katolske kirke i Brasil har bred erfaring når det gjelder organisering av menigheter i lokalmiljøet. Det er en menighet avgrenset til nærmiljø, med kristent fellesskap omsorgsfellesskap og et tett nettverk. Denne organisasjonsformen har etter hvert fått stor utbredelse og bidrar til kirkelig fornyelse, ofte på tvers av konfesjonsgrenser.²² Vi hadde god kommunikasjon med den katolske kirkes basismenigheter og organiserte fellesarrangementer noen ganger i året.

De fattiges teologi

Bibelen og de fattiges univers

Det utviklet seg til en tradisjon at menigheten deltok i tekstutleggelsen i forbindelse med gudstjenester og andakter med kommentarer og spørsmål. Jeg kan gi et par eksempler.

Vi leste teksten om Jesus som mettet fem tusen (Joh 6,1–15). Jeg holdt en kort innledning til teksten og ga ordet fritt. Paula begynte med å si at dette underet hadde hun opplevd flere ganger i sitt egne hjem. De hadde bare en neve ris og ikke noe mer. Hun ba til Gud, kokte risen, og den tallrike familien hadde spist og alle ble mette, og enda hadde ikke risen tatt slutt. Gedalva fortalte om lignende opplevelse hun hadde hatt. Alle var enige om at brødunderet ofte gjentok seg. Adélia tok opp at stadig var det noen som sultet, både i Brasil og rundt i verden. Hva kunne vi gjøre? Joana sa at vi må dele med hverandre. Den ene dagen kunne vi hjelpe. Neste dag var det vi som trengte hjelp. Flere nevnte at de pleide å dele når naboer trengte noe. Uunngåelig kom vi også inn på politiske spørsmål. Jesualdo og Gonçalo kritiserte politikere for manglende interesse for de fattige. Før valget hadde de lovt å subsidiere matvarer, men i stedet ble penger brukt til unyttige prosjekter og mye forsvant i korrupsjon. Jesualdo oppfordret til våkenhet når det var valg eller om vi ble bedt om å si vår mening. Brito tok ordet og sa at teksten hadde en åndelig mening og siterte Joh 6,35: «Jeg er livets brød.» Ingen blir virkelig fornøyd før han tar imot Jesus. Materielle problemer ville være enklere å løse om vi fikk tilfredsstilt åndelige behov.

I oppsummeringen ble det sagt at Jesus ser hva folk trenger. Derfor ga han mat til de sultne. Når vi er sultne, merker vi på kroppen at vi trenger Gud som gir oss alle ting. Når vi får mat, forstår vi hvordan Gud kan tilfredsstille våre behov. Målet i livet er å være sammen med Gud og være trygg, ha det vi trenger. Når vi deler maten med andre, forteller vi andre at Gud er god, for da gjør vi mot andre det Gud gjør mot oss.

En annen gang leste vi teksten om Jesus som helbredet en lam mann, Matt 9,1–8. Vi snakket om sykdom, årsaker til sykdom og hva vi kunne gjøre for å hjelpe om noen ble syke. En som var til stede fortalte om en nabo som var alvorlig syk og oppfordret til forbønn. Sammen ba vi for den syke naboen. Ved neste gudstjeneste fikk vi høre at han som hadde vært alvorlig syk, var blitt frisk. Helt selvfølgelig hadde nabolaget fått vite at om forbønnen og det hadde gjort sterkt inntrykk.

Folk opplevde at bibelteksten var brukbar til å forstå og mestre livssituasjoner. Bevissthet om at Bibelen referer til konkrete, historiske, sosiale, økonomiske og materielle forhold, ga bibelordet konkret mening.²³ Tolking av bibelteksten skjedde parallelt med tolkning av egen

livssituasjon. Teksten tolket virkeligheten og virkeligheten tolket teksten. Bibelen setter ord på, gir språk til dem som ellers ikke er i stand til å sette ord på egen situasjon.

Bibelen formidler *gjenkjennelse*. Det er nærhet mellom de fattiges univers og Bibelens verden. Bibeltekstene ble satt i forhold til aktuelle begivenheter i nærmiljø og storsamfunn, personlige opplevelser, sorger og gleder. I NT er det mer fortellinger og beretninger enn lærestoff og formaninger som er interessant. Fra GT kan en spesielt nevne historien om utvandringen fra Egypt, salmene og avsnitt i profetene. Den enkelte kjenner seg igjen og kjenner igjen i relasjoner og i politiske, sosiale, økonomiske og religiøse framstillinger.

Bibelen fører til *identifikasjon*. Den enkelte identifiserer seg med Bibelens personer og leser Salmene som tolkninger av egen livssituasjon. For å forholde seg til, beskrive og forstå eller karikere samfunnet generelt og offentlige personer spesielt, blir Bibelens persongalleri og bildebruk anvendt.²⁴

Bibelen er *et program*. Den gir en helhetsforståelse som omfatter egen livssituasjon og samfunnssituasjonen. Det gir en alternativ virkelighetsforståelse, forskjellige fra den som preger samfunnet, gjennom politikk, økonomi, propaganda. Det gir holdepunkt å innta en kritisk posisjon i forhold til maktstrukturer, hvor de måtte finnes. Det gir den enkelte bevissthet om egen betydning, verdi, mening og livsoppgaver.

Bibelen gir *håp og framtid* og et ståsted for å akseptere virkeligheten som den er og samtidig fastholde en visjon eller utopi om hva livet og omgivelsene kan forandres til. Bibelen er et middel i kampen for menneskeverd, likeverd og rettferdighet.²⁵

Jeg var med på en felles dugnad der alle bidro med sin egen innsikt og livserfaring for å forstå og finne mening i tilværelsen og gå på troens vei. Dugnadsarbeidet med bibeltekster ga økt forståelse for bibeltekstenes potensiale. Når bibelteksten ble brukt som ledd i overlevelsesstrategi, kom det fram utleggelse som ikke finnes i kommentarer, men som jeg intuitivt opplevde som sakssvarende. Medbrakte teologiske kunnskaper kom vel med, selv om ikke alt var like brukbart. Å være prest og misjonær var først og fremst å lytte, og så bidra med å systematisere, se sammenheng. Jeg opplevde å være en del av et fellesskap der vi var avhengig av hverandre for å bevare troen og finne den rette veien.

De fattiges teologi

De fattiges bidrag til teologien er i slekt med martyriet. De formidler troserfaring som er prøvet gjennom lidelse og undertrykkelse og preget

av kampen for å overleve. Troen og evangeliet er viktige ressurser for den som vil et sant og verdig liv.²⁶

Gjennom forkynnelse og evangelisering velger en tema og styrer oppmerksomheten. Teologi for fattige og på deres premisser betyr kritisk prioritering av hva som er relevant. Ellers kan kristen tro fungere fremmedgjørende.²⁷ Dersom en ikke gjør noe med det som er viktig for folk, går de andre steder. I praksis vil det si partisk og interessedstyrt teologi.²⁸ Menigheten i Ceilândia viste selv at det var nødvendig å sette teologi i forhold til de nære ting. Det var et spørsmål om å beholde troverdighet i nærmiljøet.

Fattiges livssituasjon er nødvendigvis preget av det umiddelbare, de nære ting, problemene, utfordringene. Det praktiske har forrang framfor det teoretiske. Begreper har referanse til erfaring, mer enn til teoretiske abstraksjoner. Allegori, idiomatiske uttrykk og ordtak er viktigere enn objektivt terminologi. Erfaring er viktigere enn ideer. Det er nødvendig å tro på sammenhengen mellom virkeligheten og håpet. Det er kort avstand mellom liv og død, mellom tid og evighet. For den som er fattig, er det konkrete kriterier på Guds rikes nærhet.

I et samfunn der den sterkeste rett gjelder, der områder avskjæres fra innsyn og kritisk vurdering, er det en utfordring å teologisere hele virkeligheten og alle sider av livet. Det gjelder ikke minst i et samfunn der det religiøse fortsatt er integrert i folks virkelighetsoppfatning.

Denne måten å arbeide på er ikke det samme som å forlate det vi forstår som sentrale teologiske anliggende til fordel for det perifere. Men det kan være nødvendig for den som er i periferien å gå et stykke for å komme dit de er som kanskje ensidig er opptatt av det sentrale. Kanskje går det an å bli møtt og få følge et stykke på vegen også.

Teologiens oppgave er å være «organisk».²⁹ Teologen er med på menighetens vandring. Alle bruker sine ressurser og nådegaver til beste for fellesskapet.

Det er en alltid uavsluttet oppgave å arbeide med luthersk og kristen identitet i en ny kontekst er en utfordring. Å velge ord, uttrykksformer, arbeide med tekster og melodier, liturgi, fromhetsformer for å finne en god syntese mellom tradisjon og kontekst.

Misjon og evangelisering for fattige

Om prioritering for misjonen

Misjon har som mål å føre mennesker til tro på Jesus Kristus ved å forkynne og praktisere evangeliet.

Vi gjorde den erfaring at jo mer vi ble opptatt av det som var viktig for

folk, dess mere opptatt ble de av det som misjonen anser som det viktigste.

I Latin-Amerika har troskap mot evangeliet å gjøre både med klar tale og praksis. Kampen for å overleve er også en kamp for å bevare troen på Guds rettferdighet og nåde. Det som blir gjort, har et budskap som blir tolket som sannhet eller løgn, frigjøring eller undertrykkelse. Guds rike består som kjent ikke i ord men i kraft (1 Kor 4,20). Det er en krevende utfordring.

Vi kommer i den situasjon at det er klasseforskjell når vi driver misjon. Når jeg står over for fattige, har jeg makt. Jeg har evangeliet, og kanskje tilgang til økonomiske ressurser. Jeg kan kjøpe fattige og bruke dem til å fremme misjonens egne mål. Det ligger i de fattiges overlevelsstrategi at også dette fungerer, kanskje fungerer bra. Men det blir ikke de fattiges egen kirke som blir til på den måten.

Dersom ikke misjonsvirksomheten skal være fremmedgjørende, er det om å gjøre å kjenne og bygge på de koder som er i miljøet. Det gjelder å bygge på de menneskelige og sosiale forutsetninger som er til stede. Det er nødvendig med empati, innlevelse. Å respektere mennesker som Guds skapninger, ansvarlige, likeverdige, er ikke nok. For å vise respekt for fattige er det nødvendig å kompensere. En må være villig til å underordne seg de fattiges egne premisser og forutsetninger om en vil snakke om reell likeverdighet. En misjonssituasjon forutsetter at ut-sending og mottaker står sammen overfor det som verken den ene eller den andre eier alene. Er det avhengighet, er den gjensidig.

Misjonæren kjenner evangeliet fra sin kontekst, men kan ikke forutse alle detaljer i en ny kontekst. Misjonæren har ikke oversikt over alle troens hemmeligheter og heller ikke over tilværelsens mangfoldighet. Det er ikke den ene som foreskriver hva den andre skal gjøre. Det må være et ansvar for folk selv å vurdere hva som er brukbart og hva som måtte være uforenlig med evangeliet.

Situasjonen i Brasil og Latin-Amerika skulle tale for bevisst å gå etter sosiale kriterier i prioritering av oppgaver. De som er diskriminert når det gjelder delaktighet i materielle goder, blir også diskriminert når det gjelder åndelige goder. Det ene kan ikke helt skilles fra det andre. Også religiøsitet er langt på vei preget av sosiale og økonomiske betingelser. Likesom kirken i Latin-Amerika etterhvert forsøker, må også misjon våge å være partisk på en bevisst måte. Det er ikke noe lettvalt valg. Men Jesus selv er forbilde ved å holde seg sammen med de marginaliserte i samfunnet, og glede seg over at evangeliet var gitt til de enfoldige (Luk 5,30–32; Matt 11,25).

De fattiges «kniv og ost»

Å drive misjon blant fattige i Latin-Amerika er ikke uten videre lik misjonsvirksomhet på andre kontinenter. Vi drar fra vår del av verden der troen tilsynelatende betyr stadig mindre, og kommer et kontinent der folk har tro og er religiøse. Misjon i Latin-Amerika er en viktig oppgave fordi synkretismen stadig blir sterkere og den sosiale situasjonen er stadig mer anti-kristen.

I misjonsarbeidet gjør en ny erfaring og den har betydning også for utsender, for misjonsvenner. Det er viktig for utsender å ha god kommunikasjon tilbake. Blant fattige mennesker som kjemper for å overleve og tro, der martyriet fortsatt er en realitet, gjøres det dyrekjøpt erfaring. Denne erfaringen må verdsettes. Den kan ikke behandles som om det var billige teologiske eller missiologiske råvarer fra den tredje verden.

Kanskje har de fattige noe som vi mangler: noe vi har glemt eller ennå ikke oppdaget. Selv om de ikke gjør krav på det, har kanskje de fattige «kniv og ost.» I alle fall er løftet om å eie Guds rike gitt til de fattige (Luk 6,20).

NOTER

1. Baasland, Ernst: *Ordet fanger*, Oslo 1991, s. 165–166.
2. Den Evangeliske Kirke av Luthersk Bekjennelse i Brasil (IECLB) har omlag 850.000 medlemmer. Kirken er konsentrert i Sør-Brasil og finnes i noe over 10% av landets ca. 4.200 kommuner. Det store flertall kirke-medlemmer er etterkommere etter tyske immigranter, og fortsatt er tysk mye brukt som gudstjenestespråk. IECLB har de siste tiår hatt en rask ekspansjon nordover i landet, særlig til områder med ny-kolonisering. For å opprette nye menigheter er det vanligvis betingelse at det finnes et visst antall medlemmer på stedet, og at disse er villige til å ta et økonomisk ansvar.
IECLB har en kongregasjonalistisk organisasjonsform, og hver menighet er i prinsippet administrativ og økonomisk selvstendig.
3. I navnet Ceilândia står «CEI» for «Campanha de Erradiação de Invasões», «Kampanje for å utrydde invasjoner», altså ulovlig okkupasjon av jordeiendom.
4. Adirson Vasconcelos: *As cidades satélites de Brasília*, Brasília 1988, s. 68–70. Tomtene skulle betales i avdrag i løpet av 20 år.
5. Spesielt viste det seg i bygningsbransjen. Med et hierarki av under-entreprenører var det bare et fåtall hadde en lovlig registrert og lovbeskyttet arbeidssituasjon. Ofte var det arbeid i tre til fire uker og kontant oppgjør. Se Nair Heloisa Bicalho de Sousa: *Construtores de Brasília*, Petrópolis 1983. I form av intervjuer med arbeidere gir hun flere eksempler på slike arbeidsavtaler, s. 152–163.

6. I september 1983 opplyste Ministeriet for Utdannelse og Kultur at bare 17% av elevene fullførte 8 års grunnskole, se *Almanaque Abril* 1988, s. 197.
7. En gang ble jeg, på en times varsel, bedt om å forrette i begravelsen av et årsgammelt barn. På den veldige kirkegården mellom Ceilândia og nabobyen Taguatinga viste en av graverne veien. Barnet ble lagt i den 11. av 18 barnegraver som var gjort klar den dagen. I løpet av de få minuttene vi holdt på, kom det 12. gravfølget. Det var enda tidlig på ettermiddagen.
8. Det var ikke særlig hemmelig hvem som levde av kriminalitet, men det var nødvendig å holde fred for å overleve. Ved en anledning ble en antatt angiver skutt ned og drept mindre enn 100 meter fra huset vårt.
9. I 1988 var mindre enn 2% av befolkningen i Ceilândia over 60 år og 37% var under 9 år. A. Vasconcelos, *As cidades . . .*, s. 87.
10. Å være «fadder» hadde en viktig funksjon. Det var forventet at faddere tok ansvar dersom foreldre eller nærmeste familie ikke var i stand til å forsørge barna. Det var ikke uvanlig at faddere hjalp til med å skaffe arbeid eller utdanning og bistod helt til barna nådde voksenalder. Det var forståelig at foreldre kunne anstrenge seg for å skaffe «rike faddere» til barna og at arbeidsgivere og politikere ønsket å leve opp til forventninger etter hvert ble faddere for mange.
11. Det finnes mange retninger av afro-brasilianisk religion og det er store innbyrdes forskjeller. Likevel kan en si at disse retningene har et felles religiøst univers. De viktigste retningene er candomblé og umbanda.
 Candomblé søker bevisst tilbake til afrikanske røtter. Gjennom dans, musikk og sang – alt foregår på afrikansk språk – blir åndene eller naturkreftene (orixás) påkalt og tilbedt. Virksomheten har til hensikt å tilbe, dyrke, ha fellesskap med orixás og få hjelp eller beskyttelse fra dem. Se Fernando Costa: *A pratica do Candomblé no Brasil*, Rio de Janeiro 1974, s. 14–28.
 Umbanda er mest utbredt. Den har mye til felles med candomblé. Læren om reinkarnasjon har en viktig plass. Umbanda søker bevisst tilpasning til det moderne brasilianske samfunn og den framstiller seg som forenlig med kristendommen og som en videreføring av denne. Umbanda har som et mål å ta over kristendommens plass som verdiformidler i samfunnet. Det er likevel vanlig at medlemmer av afro-brasilianiske religioner regner seg som katolikker. Sett i forhold til antall kultsentra, er det grunn til å mene at afro-brasilianisk religion har like stor oppslutning som kirkene har. Se Renato Ortiz: *A morte branca do feiticeiro negro*, Petropolis 1978, s. 193–197.
12. Der er registrert en kraftig økning for spiritismen i Brasil fra 1980 til 1990. Iflg. det brasilianske tidsskriftet *Veja* (nr. 15, 1991, s. 40–44) fantes det i 1991 5 500 spiritistsentra og 6,9 millioner mennesker som bekjenner seg som spiritister. I samme artikkel refereres til en drapssak i delstaten Mato Grosso do Sul der siktete ble frikjent på grunnlag av et budskap fra avdøde, formidlet gjennom et medium.
13. Et ordtak som stadig ble brukt uttrykker nettopp dette forholdet: «Quem nao tem cachorro, caça com gato»: «Den som ikke har hund, går med katta på jakt.»

14. Carlos Rodrigues Brandao: *Os deuses do povo*, São Paulo 1980, s. 228–241.
15. Det hendte at det var utdeling av tørmelk på spiritistsenteret på den tiden det var vanlig å holde gudstjeneste. For å få en pose, var det nødvendig å være med på «søndagsskole» og få innføring i spiritismens lære. Det samme opplegget fulgte enkelte pinsemenigheter. En rimelig betaling for tørmelk, mente folk som ellers pleide å gå til gudstjeneste andre steder.
16. Selv om de første lutheranerne kom til Brasil så tidlig som i 1824, er den lutherske kirken fortsatt i hovedsak en kirke for etterkommere etter tyske immigranter. Anslagsvis 95% av medlemmene er hvite (som ellers utgjør 55% av befolkningen) og langt over halvparten har tyske etternavn. Ikke uten grunn blir kirken vanlig omtalt som «tyskernes kirke». Med visse forbehold må en også kunne hevde at den lutherske kirken er en kirke for middelklassen. Den lutherske kirken representerer altså ikke noe tverrsnitt av befolkningen.
17. På slutten av min tid i Ceilândia hadde vi en menighetsdag da vi evaluerte forskjellige sider ved virksomheten. Vi spurte om de viktigste grunnene til at folk ble med, og fortsatt ønsket å være med og engasjere seg i menigheten. Det var oppsiktsvekkende at alle gruppene på en eller annen måte oppga som begrunnelse at de opplevde å bli tatt alvorlig og respektert og at de følte seg trygge.
18. Jfr. Leonardo Boff: *E a Igreja se fez povo* Petropolis 1986, s. 56–57.
19. Idem, s. 62–63.
20. Noen av menighetens medlemmer var ansatt på daghjemmet og andre hadde barn der. Overfor daghjemmet uttrykte de takknemlighet for jobb eller for plass til barna. Men privat kunne de bruke sterke ord om det de opplevde nedverdiggende og ydmykende behandling. De vågde ikke å protestere fordi de trengte plassen for barna. Kritiserte de forhold på jobben, visste de at de ble bedt om å slutte og at mange andre stod klar til å overta. Forsøk på å ta opp dette med daghjemmets ledelse ble tolket som mistillit og det fikk følger for de ansatte.
21. I 1986 stilte menigheten i Ceilândia med egen representant på Regional-konsilet (tilsvarende bispedømmeråd). Representanten var eneste neger i forsamlingen på ca. 50 deltakere. (I Brasil er ca. 44% av befolkningen av afrikansk opprinnelse). Det var ordnet med privat innkvarteringen for de fleste, men da representanten fra Ceilândia møtte vertskapet tok det kontakt med ledelsen og sa at de ikke kunne ta imot ham.
22. Kjell Nordstokke: *Ekklesiogenese. Konsil og kontekst i Leonardo Boffs ekklesiologi*, Oslo 1990, s. 85–86; 115–117. Mange av de kjennetegn som her er nevnt for basismenighet fantes også det som tradisjonelt ble kalt «prekensteder» i IECLB. Som regel i hjemmene ble det holdt «lekmannsgudstjeneste» med enkel liturgi, ofte bibelstudium i stedet for preken, fri bønn og sang. Samværet kunne fortsette ut over den egentlige gudstjenesten med en kopp kaffe og samtale om dagligdagse ting. Ofte ble det tatt opp spesielle forhold innen gruppens rekkevidde der det var nødvendig med felles innsats.

23. *Estudos Bíblicos* nr. 32 (1991) er et temanummer om «metoder for bibellesning». Se artikkel av Julieta Amaral da Costa: «Leitura espontânea da Bíblia a partir dos fatos da vida», s. 24–26.
24. «Forskjellen mellom den måten vi tradisjonelle prester leser Bibelen på og den som menighetene gjør, er at vi ser på Bibelen som om vi så gjennom et vindu, nysgjerrige for å se hva som skjer utenfor, mens folk fra menighetene ser på Bibelen som en ser i et speil, for å se en gjenspeiling av deres egen virkelighet. Slik blir vår referanse til Bibelen . . . til forgagneting som alle var vakre, hvor Gud var nærværende . . . Det som skjer i basismenighetene er ganske motsatt. Folk føler at selv om de ser sine egne liv åpenbart i Bibelens beretninger.» (Frei Betto, Gjengitt etter G. Cook: *The Expectation of the Poor*, New York 1985, s. 111–112.)
25. I denne sammenheng er det rett å nevne arbeidet som er gjort med å stimulere, koordinere og stadig utvikle bibellesningen som skjer i Brasil og hele Latin-Amerika. Dette arbeidet har blitt preget av innsatsen fra den katolske teologen Carlos Mesters. Han har ledet utviklingen av CEBI (Centro de Estudos bíblicos – Senter for Bibelstudier), en økumenisk organisasjon som samler inn, bearbeider og utgir materiale til bibelstudium, CEBI driver også omfattende kursvirksomhet spesielt beregnet på basismenigheter. Den lutherske teologen Carlos A Dreher som leder CEBI i Sør-Brasil, besøkte Norge i juni i år. Jeg viser til hans foredrag 02.06.92 for Det Norske Bibelselskaps representantskap: «Bibelen ut til folket», trykt i dette nr. av NOTM.
26. Leonardo Boff: *E a Igreja . . .*, s. 134–136.
27. Om fremmedgjøring gjennom forkynnelse og evangelisering, se dokumentet «Veien til Damaskus,» oversatt og utgitt av Kirkens Nødhjelp og U-landsinformasjon, Oslo 1990. Se spesielt kapittel 2, «De fattiges tro» og avsnittet om «Kjetteri», s. 24f.
28. Kjell Nordstokke: *Ekklesiogenese . . .*, s. 40–42.
29. *Ibid.* s. 37–39.

Nils Sørbo, f. 1948, cand. theol. MF 1974. Misjonsprest i Brasil (NMS) 1976–88. Førstekonsulent i Utlendingsdir. Regionkontor Vest 1989–90, fengselsprest Bergen 1991–.

The mission encounters survival strategies

Based on experiences from a poor congregation in Ceilândia (Brasil), within the Lutheran Church of Brazil (IECLB), the article analyzes various aspects of the church's response to challenges from the context. The history of the young congregation and its relationship with the mission is outlined. Then follows a more detailed analysis of the life, organization, and activities of the poor congregation, with its survival strategies and its poor people's theology.